

Het christendom in Afrika

**Uitgave van het
Humanistisch Verbond**

Versijnt om de veertien dagen

**24ste jaargang nummer 16
30 augustus 1969**

Hoofdredacteur: dr. A. L. Constandse

Redactieraad:

mr. dr. M. Rood-de Boer, prof. dr. J. C. Brandt
Corstius, H. Mozes, mej. E. van der Reijden,
R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof

Redactiesecretaris: F. C. van Soesbergen
Paulus Buyslaan 23, Amersfoort
Telefoon 03490-16474

Administratie, abonnementen en advertenties:
postbus 114, Utrecht, telefoon (030) 24641
giro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Abonnementsprijzen per jaar:
voor Nederland, andere E.E.G.-landen, Suriname
en de Antillen f 9,50,
overige landen f 12,-
Losse nummers f 0,50

In dit nummer (8 pag.) o.a.:

**Prof. Mr. J. A. Ankum: Echtscheiding en Alimentatie-
recht (pag. 3)**

R. de la Rie: De gruwelsprookjes van Hugo Raes (pag. 4)

**Dr. A. L. Constandse: Het probleem van de dood (2)
(pag. 5)**

Dr. H. Bonger: Rekenschap (pag. 6)

Mens en Wereld - No. 16 - 30 augustus 1969

PAUS Paulus is een man, die zich graag verplaatst. Van 'reizen' kan men bij zijn bliksembezoeken nauwelijks spreken. Hij heeft zijn bisschoppen toegesproken en menigten gezegend in Portugal, India, Colombia en nu - in het begin van augustus - in Afrika, terwijl hij ook eens een toespraak heeft mogen houden (in welke kwaliteit eigenlijk?) in de algemene vergadering van de Verenigde Naties. Hij is tegelijk staats-hoofd, al is het dan maar van een 'minimonarchie', en hoofd van de roomse kerk.

ZIJN bezoeken hebben altijd een politieke achtergrond. In Portugal en Colombia is hij de gast geweest van militaire dictators; hij weigert enige steun te verlenen aan de zo broodnodige geboortebeperving in arme landen en in Colombia heeft hij de verpauperde massa's van Latijns-Amerika opgewekt, niet te denken aan revolutie en geen geweld te plegen tegen de heersende feodale en militaire kasten. In Afrika had hij de goede bedoeling te willen bemiddelen in de burgeroorlog, die in Nigeria woedt, maar dit is mislukt.

DE ontvangst in Kampala, de hoofdstad van Oeganda, liet niets te wensen over. Het heidense animisme is daar nog even levend als de eerbied voor stamhoofden (de 'chiefs') en een enorme massa van dansende, tamtamslaande en wild-zingende negers heeft 'het heilige hoofd' verwelkomd. In Oeganda bestaat formeel de helft der bevolking uit christenen (27% katholieken en 23% protestanten) en behalve de tien procent moslims is de rest 'heidens' gebleven. Maar de monotheïsten hebben nauwelijks afstand gedaan van hun geloof aan de macht der voorouders, geesten en spoken, magische handelingen, bezweringen en dergelijke. In het christendom is dat allemaal wel onder te brengen. Naast God kan er een Duivel worden gedacht en daaronder vele ondergoden, wonderdoende heiligen, apostelen, zieners en wat niet al. Afrika in zijn geheel telt 40 miljoen katholieken, 30 miljoen protestanten en 12 miljoen orthodoxen (ook wel 'grieks-katholieken' genoemd) en die christenen zijn nog overwegend gezagvrezend. In Latijns-Amerika is dit nu veel minder het geval geworden, daar stond de paus bloot aan veel kritiek. Doch in Afrika had hij daar minder last van.

HET 'zwarte werelddeel' telt 330 roomse bisschoppen, maar van hen zijn slechts honderd Afrikanen. De overigen zijn overwegend Europeanen uit voorheen koloniserende landen. Er zijn nog altijd 12.000 missionarissen. Op de conferentie van bisschoppen, die door de paus in Kampala werd gesloten, waren onderwerpen als priesterhuwelijken en geboortebeperving van de agenda afgevoerd. Het celibaat moet de afstand tot de gewone leken vergroten. En 'aan geboortebeperving bestond geen behoefte'. In Oeganda sterft een derde der kinderen vóór het eerste jaar en is de gemiddelde levensduur 35 jaar. Dat juist door gezinsbeperving de zuigelingenverzorging zou kunnen verbeteren schijnt niet tot de kerkelijke leiders te zijn doorgedrongen, of de situatie interesseert hen niet. De paus was tenminste lyrisch: 'We moeten God danken voor de wonderen van zijn genade, zo overvloedig uitgespreid over dit werelddeel.' Inzake de mogelijkheid van 'afrikanisering' der kerk, die een feitelijke ontkolonisering zou zijn, zei hij dat allereerst behoed moest worden 'de katholieke, identieke, essentiële, constante leer van Christus, overal en steeds dezelfde.'

MAAR het was toch niet alles koek en ei. Een aantal christelijke intellectuelen heeft de autoritaire en bevoorrechte plaats ingenomen van de vroegere kolonisatoren. Maar anderen zijn revolutionair geworden, met name in de Portugese gebieden, waar de volksopstand voortduurt. De katholieke radicalen daar hadden de paus een brief gezonden, waarin zij spraken van 'massale slachtingen, moorden, deportaties, arrestaties, martelingen, bombardementen, napalmbommen, vergiftiging der akkers, bedreven met de zegen der rooms-katholieke kerk' in Angola en Mozambique. Maar het Vaticaan zal heus niet met de Portugese regering breken. Zoals overal sprak de paus in zulke vage termen over politieke kwesties en spaarde hij zozeer kool en geit, dat geen feodale of militaire heerser er door verontrust hoeft te zijn.

De wrevel over dit optreden kan men veelvuldig terugvinden in radicale katholieke organen (bijv. De Nieuwe Linie) en des te meer valt dit toe te juichen, omdat daarin steeds meer authentieke humanistische idealen veld winnen: een blijk van wezenlijke emancipatie.

KRITISCH ALLERLEI

Zelfmoord (I)

DE zelfmoord neemt nu de derde plaats in onder de doodsoorzaken voor de personen tussen 15 en 44 jaar in 8 geïndustrialiseerde landen, nl. West-Duitsland, Oostenrijk, Canada, Denemarken, Finland, Hongarije, Zweden en Zwitserland. In 8 andere geïndustrialiseerde landen komt de zelfmoord op de vierde plaats, nl. Australië, België, Verenigde Staten van Amerika, Frankrijk, Noorwegen, Nederland, Groot-Brittannië en Nieuw Zeeland.

Men constateert eenzelfde verschijnsel in de ontwikkelingslanden waar de zelfmoordgevallen aanzienlijk stijgen en reeds thans bij de tien voornaamste doodsoorzaken te vinden zijn in de meeste landen van Afrika, Zuid- en Centraal-Amerika en Azië.

Indien het sterftecijfer door zelfmoord nog hoger blijft voor de mannen, vooral dezen van meer dan 75 jaar, constateert men niettemin een nieuwe tendens: steeds meer vrouwen in de bloei van hun leven plegen zelfmoord. Inderdaad, de zelfmoordtendens bereikt voor de vrouwen een hoogtepunt tussen 55 en 65 jaar.

Zelfmoord (II)

MEN noteert eveneens een verandering in de zelfmoordmethodes. Terwijl in 1955 bij voorbeeld zo wat de helft van het aantal zelfmoorden de verhangings (33 t.h.) en de kogel (13 t.h.) als doodsoorzaak hadden is die verhouding nu grondig gewijzigd ten voordele van de vergiftiging door pijnstillende of verdovende middelen. Vooral bij de vrouwen is dit het geval: in 1965 was 30 t.h. van de zelfmoordgevallen veroorzaakt door deze medicamenten.

Voorkoming van zelfmoord is dan ook een probleem geworden van alle gezondheidsdiensten ter wereld. Uiteraard is de eerste stap het identificeren van die groepen van de bevolking die bijzonder kwetsbaar zijn in dit verband. Dit zijn: de bejaarde personen. Slechte fysische en geestelijke gezondheid, eenzaamheid, dood van een geliefd wezen, zijn de voornaamste factoren waaraan de zelfmoordgevallen te wijten zijn. Dan studenten en vrouwen van middelbare leeftijd, zodanig verstrikt in moeilijkheden dat hun geen andere uitweg meer schijnt over te blijven. Verder geestelijk gestoorde personen, alcoholici en tenslotte personen die behoren tot sociaal ontwrichte gemeenschappen in overbevolkte wijken, eenzamen (immigranten, uit de echt gescheiden personen), gerechtelijk vervolgd enz.

Pornografie (I)

DE officier van justitie in Amsterdam, mr. J. F. Hartsuiker, heeft zich wederom een feilloos voorvechter voor een pornografisch geheten geschrift getoond. Onlangs liet hij de tweede druk van het uit het Engels vertaalde en sterk bekorte boek 'De Parel' (uitg. Triton in Huizen) in beslag nemen, zo schrijft De Haagse Courant. De Amerikaanse uitgave mag ongestoord in de verkoop blijven. Zoals te verwachten was beleefde 'The Pearl' opeens opvallend hoge verkoopcijfers. Wie zijn zinnen wil laten prikkelen (of zijn eerbaarheid wil stoten) zal dit dus via de omweg van de Engelse taal moeten doen. Misschien gaan de bestrijders van deze realistische lectuur uit het Victoriaanse Engeland er van uit, dat het volksdeel, in staat om Engels te lezen, de hoog beschaaft laag vormt, die een schokvrije eerbaarheid bezit en boven zoiets vulgairs als zinnenprikkeling verheven is. Dat moet haast wel de justitiële gedachtegang zijn. Zo niet, dan zou immers dit verschil in behandeling van bevolkingsgroepen al te licht als 'klassejustitie' kunnen worden aangemerkt. En dat begrip is bijna evenzeer beladen en aanstootelijk voor de eerbaarheid als het onstuimige feestgelag der zinnen, dat in de verhalen van 'The Pearl' wordt aangericht.

Pornografie (II)

WAT mag dan wel het schadelijk karakter van de pornografie zijn, als van tijd tot tijd autoriteiten zich geroepen voelen art. 240 springlevend te verklaren en een uitzichtloze strijd te strijden? De chef van de Rotterdamse zedenpolitie, H. J. Rijks, heeft enkele maanden geleden verklaard, dat 'sinds ik bij de zedenpolitie ben nog nooit iemand heb gehad, die gezegd heeft: wat ik gedaan heb is een gevolg van pornografie'. Mag zo'n uitspraak nog bepaalde voorbehouden kennen, de mening van de hoogleraar in het strafrecht mr. L. H. C. Hulsman, laat aan duidelijkheid niets te wensen over: 'Er zijn over dit onderwerp diverse onderzoeken door deskundigen geweest, maar er is nog geen enkel gegeven bekend, dat tot de conclusie zou kunnen leiden, dat pornografie excessen tot gevolg heeft. Niemand kan dus, met behulp van de bestaande gegevens, aantonen dat het schadelijk is. Wel zijn er duidelijke gegevens bekend over de schade die het optreden tegen pornografie tot gevolg heeft. Je creëert als het ware een groep 'pornografiemensen' en die druk je in de hoek van

de delinquent. Daarbij loop je de kans, dat je bij die mensen de criminaliteit bevordert'.

Pornografie (III)

TENSLOTTE schrijft De Haagse Courant: 'Pornografie is meer melig dan schadelijk, gedwongen als zij is tot een beperkt aantal variaties op één thema. Het argument van de 'zinnenprikkeling' dat tot vervolging zou moeten leiden, is

niet bruikbaar meer. Waarom hebben wij eigenlijk zinnen als ze niet geprikkeld mogen worden? - de kribbige vraag van de Leidse criminoloog prof. Nagel is al bijna klassiek geworden. Zinnenprikkeling is niet uit den boze en waarschijnlijk zelfs een nuttige uitlaat in een maatschappij, die ook nu nog beperkingen oplegt aan handel en wandel van de mens.'

Commune

DE Tilburgse sociologie-student Kees de Boer komt in een interview met de Katholieke Nieuwe Linie aan het woord over de commune, die daar in september wordt opgericht (Experiment van

de kommune in plaats van het autoritaire gezin). Waarom? 'Primaire persoonlijke motieven. Guusje en ik zijn bijvoorbeeld niet van plan om te trouwen. Aan de huidige vorm van huwelijk en gezin kleven zoveel fouten, dat we daar niet aan willen. Naast de persoonlijke motivatie is er een politieke. Op onze verdieping in de studentenflat hebben we geconstateerd, dat op een bepaalde manier bij elkaar wonen bevorderlijk is voor politieke actie. Daarnaast speelt ook een stuk theoretische overtuiging een rol. Door het bestuderen van allerlei maatschappijproblemen, kom je tot de conclusie, dat een commune de oplossing is, of althans, dat de oplossing in die richting ligt.' De term 'donkere Zuiden' is heus verleden tijd!

Fabeltjes

IN een pamflet keert blijkbaar ds. H. G. Koekkoek uit Alphen zich tegen de Uil van de Fabeltjeskrant. Om actueel te blijven. Hij schrijft: 'Ja, ds. Den Uil is wat je noemt 'modern'. Hij gaat met zijn tijd mee. Hij is om zo te zeggen 'bij de pinken'. Ds. Den Uil gelooft niet meer in wonderen. Dat heeft hij zijn luisteraars al lang duidelijk gemaakt. 'Kijk', zo heeft hij eens gezegd, 'dat boek hier is een oud boek. Vroeger dacht men, dat alles wat daarin stond wáár was en dat je dus alles moest geloven. Neen, lieve mensen, dat is fout. In dit boek staan heel veel dingen, die niet echt gebeurd zijn... Ja, natuurlijk, ds. Den Uil is een aanhanger van de nieuwe theologie. Hij gelooft alleen nog maar wat wetenschappelijk te bewijzen is. En daarom heeft hij niet veel meer in de Bijbel wat hij als historisch-juist kan geloven. Trouwens de Bijbel is voor hem een soort fabeltjeskrant geworden. Leuk en aardig voor de kinderen. En de ouderen luisteren er ook nog wel graag naar.' Maar de heer Koekkoek gelooft, zegt hij, alles wat er in de bijbel staat. Dit boek is voor hem nog 'Gods Woord'. Een beetje griezelig voor ieder die wil begrijpen, wat hij leest!

Ik walg

van het alledaagse
dat op me afkomt
als gewapend beton.

De verveling wurgt me.
niets lukt
alles is tevergeefs.

Maar ik wil anders,
ik breek me erdoor
desnoods ga ik gek doen
als het maar iets anders is
want als ik zo moet leven
ben ik liever een geranium.

F. N. C. VOLMER

(Uit De Groene)

Echtscheiding en alimentatie

HET rapport van de commissie 'echtscheiding' van de humanistische stichting 'Socrates' heeft bij velen in en buiten humanistische kring op vele punten instemmende reacties opgeroepen. Vrij wat kritiek is echter geuit op hetgeen de commissie heeft voorgesteld met betrekking tot het alimentatierecht van gescheiden echtgenoten. Deze kritiek vloeit soms voort uit principieel andere opvattingen, soms slechts uit het feit dat men de beschouwingen der commissie niet goed heeft begrepen. Een korte nadere beschouwing van het alimentatieprobleem lijkt dus zinvol.

IN het thans geldende recht geldt, dat aan de gene tegen wie de echtscheiding is uitgesproken (die dus volgens de wetgever 'schuld aan de echtscheiding' zou hebben) nooit een recht op alimentatie kan worden toegekend; een dergelijk recht kan slechts aan de eiser in de echtscheidingsprocedure toekomen. Op dit punt zal het door Minister Polak op 15 juli bij de Tweede Kamer ingediende wetsontwerp tot herziening van het echtscheidingsrecht een verbetering brengen. Schuld en alimentatie worden losgekoppeld; ook aan de verweerder in de echtscheidingsprocedure zal de rechter een recht op alimentatie kunnen toekennen. Daar van schuld aan een echtscheiding meestal niet kan worden gesproken en het in elk geval niet de taak van de rechter is om naar het bestaan ervan een onderzoek in te stellen, is dit stellig een verbetering.

HET is echter de vraag, of het feit dat twee personen gedurende zekere tijd met elkaar gehuwd zijn geweest wel de grondslag van een aan één hunner toe te kennen alimentatierecht dient te zijn. De commissie meent, dat principieel vóór een alimentatieplicht ten opzichte van een voormalige echtgenoot nauwelijks iets te zeggen is. Dat men zijn minderjarige kinderen dient te verzorgen vloeit voort uit de directe bloedverwantschapsrelatie, die ook na de opheffing van het gezin blijft bestaan. Maar waarom men iemand, met wie men eens getrouwd is geweest, tot diens dood zou moeten onderhouden, is geenszins duidelijk. Van elke gewezen huwelijkspartner kan men verwachten, dat hij door arbeid in zijn onderhoud voorziet.

DIT dient evenzeer voor de gescheiden vrouw als voor de gescheiden man te gelden. Wie hier toe niet in staat is kan een beroep doen op een ondersteuning van overheidswege op grond van de Algemene Bijstandswet. Reeds thans wordt trouwens in het overgrote deel van de gevallen het onderhoud van de eerste echtgenote, die niet op andere wijze in haar onderhoud kan voorzien, door de Algemene Bijstandswet betaald. De commissie erkent echter, dat het hier uiteengezette uitgangspunt in het huidige maatschappelijk bestel met name ten aanzien van de gescheiden vrouw tot onbillijkheden kan leiden en heeft dus aan haar voorstel om de alimentatieplicht jegens gescheiden echtgenoten in beginsel af te schaffen een uitzondering toegevoegd voor het geval, dat men van de voormalige echtgenoot redelijkerwijze niet kan vergen, dat deze door te werken in eigen onderhoud voorziet.

HIERVAN zal met name sprake zijn als de vrouw met de verzorging van jonge kinderen belast is. De formulering van deze uitzondering is zo ruim, dat de weg naar een toekomstige

maatschappelijke ontwikkeling wordt opengelaten. Daarin zal, tengevolge van de betere opleiding die de vrouw bij het aangaan van het huwelijk zal hebben genoten, ten gevolge van het steeds meer geaccepteerd worden dat de gehuwde vrouw werkt en tengevolge van de verbetering der voorzieningen voor het opvangen van kinderen, zoals crèches, steeds vaker van de gescheiden vrouw kunnen worden geleverd dat zij werkt. De commissie wil dus door in beginsel de alimentatieplicht van gescheiden echtgenoten af te schaffen de maatschappelijke ontwikkeling naar een grotere gelijkheid van man en vrouw stimuleren, maar daarnaast door de erkenning van een ruim geformuleerde uitzondering de onrechtvaardigheden die zich bij afschaffing der alimentatieplicht thans in vele gevallen maar in de toekomst in steeds mindere mate zullen voordoen, wegnemen.

PROF. MR. J. A. ANKUM,
Voorzitter Echtscheidings-
commissie Humanistische
Stichting 'Socrates'

Frans Masereel 'Golgotha'

ER zijn mensen, die niet kunnen begrijpen, waarom wij ieder jaar – nu al voor de negende keer – onze vakantie doorbrengen op dezelfde plaats; niet eens in hetzelfde land of in dezelfde streek maar precies op de grasspriet afgemeten, even voorbij die en die boom, vlak voor dat bosje daar, met het gezicht naar het oosten en door een rij populieren en laag struikgewas in de rug beschermd tegen de hete middagzon. Als we dat uitgekiend hebben, installeren we ons voor drie weken en als dat klaar is, nemen we de stoelen uit de auto – dat kan bij een 2CV – en laten ons er met een diepe zucht inzakken, om, bij wijze van spreken, pas na drie weken zuchtend weer op te staan en de hele zaak weer in te pakken voor de terugreis. 't Lijkt onnoemelijk saai en zelfs al begrijpt iedereen, dat we niet echt drie weken lang roerloos blijven zitten, dan nog is 't alleen maar te verklaren door de veronderstelling, dat er ginds misschien bepaalde aardstralen zijn, die ons aantrekken of onzichtbare elastieken, waar we aan vast zitten. Een neef van mijn vader bracht vroeger altijd met het hele gezin z'n vakantie door in een verbouwd kippenhok in Ermelo. De hele familie stond voor een raadsel en verweet hem overdreven zuinigheid en gierigheid, want hij had best iets duurders kunnen betalen, maar hij wou niet anders.

Zo zaten we dit jaar dan – ik schreef het al vóór de vakantie – met een fors tot negen man uitgebreid gezin. We aten éénpansmaaltijden, die we de meest bloemrijke namen gaven, zoals Hongaarse liefde, Russische haat, Vergulde armoede en wat ons maar te binnen schoot. Ieder jaar krijgen we daar een paar keer visite van vrienden, die dit paradijs ook wel eens met eigen ogen willen zien. Dan maken we, als net te Hollandse huisvrouwen, alles keurig aan kant en de mannen verschenen de beide chemische wc's, want je kunt nooit weten. Wij moeten dan zo lang in de bosjes. De visite moet altijd gehaald worden, want we zijn voor oningewijden onvindbaar en zo ging ook deze vakantie mijn man enige keren naar 't monument voor de gevallen op het dorpsplein om mensen af te halen en de weg te wijzen. Eén keer vergiste hij zich, want toen moest hij met onze auto bezoekers op gaan halen uit een hotel in de buurt. Gelukkig kwam ik nog net op het laatste nippertje tot de ontdekking, dat er iets aan 't misgaan was. Ik schreeuwde in grote paniek en hij kwam geërgerd de auto uit, met een gezicht van: zij zal weer niet wat hebben! Hij had de autostoelen vergeten, zodat de arme bezoekers op de bodem van de auto hadden moeten zitten.

Een beetje hard en nogal ongemakkelijk. 'Sufferd', zei onze vriend, 'je had je mond moeten houden! Dan was ik er achteraan gereden en dan had ik gezegd: als de dames nu ook nog willen zitten, kunnen ze misschien beter in mijn auto komen!'

Op de laatste dag voor ons vertrek kwam de Tour de France langs. Wij kijken, want dat moet je gezien hebben. De dorpelingen stonden er nogal lauw en sceptisch tegenover en namen de gendarmes een beetje in de maling, die, niemand begreep waarom, met bussen vol aangevoerd waren. Een grotere poppenkast heb ik nooit meegemaakt. Drie uur lang suisdan er luid toeterende auto's voorbij van alle kranten op aarde, radio- en TV-wagens uit alle windstreken en reclameauto's van alles, waar maar reclame voor gemaakt kan worden, met veel muziek en schallende luidsprekers. Toen kwamen de renners, heel kalm, netjes naast en achter elkaar over de hele wegbreedte, als een keurige fietsclub. Ik wist niet eens op wie ik letten moest, maar 't was zo voorbij. Hevig teleurgesteld zei ik tegen een meneer uit Parijs, die in onze buurt een prachtig landhuis heeft: 'Daar wacht je nu drie uur op!' 'Och ja, mevrouw,' zei hij, 'zo is het leven, je wacht vaak heel lang op niets!' En dat vond ik een wijs woord.

De gruwelsprookjes van Hugo Raes

*SCHRIJVEN over Hugo Raes vind ik een moeilijke zaak, omdat hij enerzijds een schrijver is die ik bewonder (om zijn stijl, zijn plastiek bij voorbeeld), anderzijds echter een man wiens kunst zich ontwikkelt in een richting die ik nauwelijks kan navoelen (zoals in zijn laatste 'voorleesboek'). Voor mij liggen twee boeken, waar ik om die reden nogal verschillend op heb gereageerd. Bankroet van een charmeur *) was voor mij een bevestiging van Raes' verhaalkunst, en van De lotgevallen **) hoopte ik, dat het de bevestiging zou zijn van het eigenaardig soort romankunst, dat ik in De vadsige koningen en sterker nog in Een faun met kille horentjes heb leren waarderen.*

OM tegen de chronologie in met *De lotgevallen* te beginnen: dat boek is mij tegengevallen. Het is mij al niet duidelijk waarom Raes (of de uitgever?) het een 'voorleesboek' noemt. Een 'roman', zoals het titelblad vermeldt, is het zeker niet in de gebruikelijke zin van het woord, en ook nauwelijks in de zin die de schrijver er met zijn vroeger werk aan wilde geven: een kaleidoscopisch overzicht van gebeurtenissen, retrospectie, fantasie, nachtmerrie of toekomstvisie, schijnbare opwellingen alle die steeds terug te voeren waren op een basis in de realiteit. Juist in de *Faun* vond ik die relatie tussen de op zijn persoonlijke vrijheid gestelde leraar en zijn strakke, conformistische omgeving, vooral de mediocriteit waarop zijn school zich richtte, een sterk gegeven, waaruit de rest van het boek, ondanks het ontbreken van een strakke structuur, heel best verklaard kon worden.

DEZELFDE werkwijze vinden we nu in *De lotgevallen* terug. Maar naar mijn mening is het vrijwel ontbreken van een samenhang, een verband, nu storend, zo al niet vervelend, want ik moet bekennen, dat ik het boek niet ademloos heb uitgelezen, zoals Raes' vorig werk. De enige realiteit in het boek is de achterlating van een gebrekkig kind in een bos (zonder dat daarvan aanleiding of oorzaak wordt gegeven), maar onmiddellijk daarop al begint een wonderlijke reis van de rest van het gezin, vader, moeder, zoon en dochter, naar een land of landschap dat zowel hunzelf als de lezer onduidelijk is en blijft. Of zij de gruwelen die zij op die wonderlijke reis tegenkomen, dromen, fantaseren of werkelijk beleven, blijft steeds de vraag, en waarschijnlijk doet dat er ook niet toe, want het gaat om de dingen die zij beleven.

DE reis blijkt niet meer dan het raam waarbinnen alle lotgevallen zich afspelen, het achterlaten van het kind niet meer dan een psychologische voorwaarde voor het loslaten van de werkelijkheid van alledag. Die lotgevallen op zichzelf hebben vrijwel geen verband: het is een opsomming van gruwelsprookjes, die soms angstaanjagende toekomstvisies lijken (het zoologisch proefstation waar door transplantatie ernstig misvormde dieren ontstaan, later de club van proefpersonen die zich tot datzelfde doel geleend hebben), soms een verhevigde realiteit van de actuele maatschappij, waarin aan het menselijke zo zeer tekort wordt gedaan (de vernietiging van een mens door enorme tractoren bij wijze van een soort spel). Het boek bevat ook maatschappijkritiek, bij voorbeeld op het onderwijs dat voorbereidt op een maatschappij die niet meer bestaat (in dit boek a fortiori), op de oorlog, die de bedreiging waaraan het viertal reizenden voortdurend onderhevig is, tot in het ondraaglijke verhevigt. Een steeds terugkerend thema, in het algemeen trou-

wens bij Raes en niet alleen in dit boek, is de dood. De voortdurende doodsangst maakt, dat de vier tezamen blijven, dat zij verder trekken, soms met niet meer dan een schijn van rationaliteit. En ook in de plezierigste omstandigheden (ofschoon die zeldzaam zijn) voelen de vier zich bedreigd.

ZIJ moeten voort, nieuwe avonturen wachten hun. Het slot maakt ook duidelijk, dat het doel van hun saamhorigheid is: de groep valt uiteen zodra de avonturen afgelopen zijn, de ban van het onbegrijpelijke is gebroken. Misschien is het Raes' levensvisie, dat mensen elkaar alleen trouw zijn onder de dwang van een bedreiging, van doodsangst? Dat is dan iets wat ik niet geloof, en hoewel dat niets met literatuur te maken heeft, misschien toch een van de redenen waarom deze roman mij tegenstaat. Misschien is het ook het mystieke, het vele onverklaarde van het boek, dat ons de reizigers doet volgen op hun reis naar mysterieuze landschappen vol dwergen en reuzen, paradijselijke en gruwelijke toestanden en zeer veel Jeroen-Boschachtige figuren waarin je maar zelden enige verwantschap met de werkelijkheid kunt terugvinden (de rechtvaardige in leer gestoken jongelingen bij voorbeeld). Nu heb ik niets tegen Jeroen Bosch, integendeel, maar zijn schepingen zijn dan ook duidelijk functioneel, en die van Hugo Raes lijken niet anders dan produkten van een gruwelijke fantasie, die, onsaamhangend, onvoldoende basis opleveren voor een roman. Natuurlijk is de reis van het viertal wel een zekere structuur voor deze raamverveling, maar sterk vind ik die toch niet, en zeker na dit laatste boek geloof ik, dat de literatuurboeken Raes later eerder als schrijver van uitstekende verhalen zullen vermelden dan als romancier.

WANT verhalen schrijven, ja, dat kan hij op een onnavolgbare wijze. Dat het niet noodzakelijk bizarre verhalen behoeven te zijn, dat met andere woorden zijn overspannen fantasie geen artistieke noodsprong is, bewijst bij voorbeeld al het titelverhaal uit *Bankroet van een charmeur*, de derde verhalenbundel, na zijn eerste-

Mannendroom
(János Józsa)

ling (uit 1957) *Links van de helikopterlijn en Een tijdelijk monument*. Het is een werkelijk briljant verhaal over een verlopen Don Juan, dat mij af en toe deed denken aan Heerema's *Een dagje naar het strand*, ook al door de geleidelijke opbouw waardoor pas aan het eind de noodzaak wordt verklaard van de groot-spraak van de charmeur over zijn seksuele potentie en het aantal zijner veroveringen. De tweezijdigheid van Raes, zijn aansluiting bij de dagelijkse realiteit en zijn macabere fantasie, de vermenging soms van beide tot een soort science fiction, stoort in de verhalen geheel niet, integendeel is zij de oorzaak van de spanning die de schrijver in het bestek van slechts enkele bladzijden weet op te roepen. De verhalen lijden dan ook niet aan de breedvoerigheid van het 'voorleesboek' en zijn daarom veel geschikter om voorgelezen te worden dan de roman. De wijze waarop de auteur bij voorbeeld een geval van hoogtevrees weet te beschrijven, doet de lezer bijna duizelen, maar er zijn dan ook geen pagina's voor nodig. Het heden roept niet direct Raes' bewondering op; hoezeer hij walgt van de verstedelijking en de vervuiling van de twintigste eeuw blijkt uit *Een woord tegen het verval: 'Verregaand en in alle steden, deze exponenten van onze tijd, deze stedenzwammen.' 'De verwildering, de aftakeling, verworping, de degeneratie grijpt om zich heen.'*

EN het protest tegen die toenemende vervuiling loopt bijna ongemerkt over in de hyperbolische climax, waarin hij een vinger, een arm, een hoofd op straat vindt in 'die wildernis van vuil'. Schitterend en geladen met affect. Maar het meest typerend voor Hugo Raes zijn toch wel weer de toekomstvisies, zoals het opvissen van een voorwerp uit zee dat nog moet dateren van 'de tijd vóór de hergeboorte'. Zonder dat dit met zoveel woorden gezegd wordt, blijkt de aarde ontvolkt te zijn en is er een nieuw ras ontstaan, met ruimte genoeg(!), met machientjes uitgerust voor alles en nog wat. In die toekomst is de menselijkheid in onze zin verdwenen, getuige de mechanische wereld in *Oudejaarsavond*, waarin geen contact meer bestaat tussen de geslachten, of het *Symbolies verhaal* van vernietiging op bevel (helaas misschien ook wel in te delen bij de actuele verhalen). De seksualiteit komt, behalve in die *Oudejaarsavond*, op een hoogst eigenaardige wijze aan bod in een soort futuristische liefdes-'belevens' van met alle mogelijke tentakels en mechanisaties uitgeruste (menselijke?) wezens, die op deze manier van iedere stap in het coitaal proces optimaal 'genieten'. Op een meesterlijke manier is hier de geladenheid van de taal aan de handeling aangepast. Tot slot noem ik nog *Ter herinnering aan het menselijk ras*, dat aanvankelijk aandoet als een verhaal van Belcampo, maar al snel gruwelijker, weerzinwekkender wordt, omdat Raes nu eenmaal later is geboren en dus heftiger protesteert tegen de vertekende wereld waarop hij de mensheid ziet afkoersen.

OVER de taal van Hugo Raes is al zoveel gezegd. Zijn zinnen hebben een schokkend ritme, vol korte toevoegingen, en zijn stijl wordt gekenmerkt door een sterk plastische beeldspraak. Ik hoop dat u met mij kunt genieten van een straat 'waar de lampen (...) op regelmatige afstanden witte arena's projecteren op het wegdek'. De taal is ook volmaakt aangepast aan het onderwerp: dat leidt tot de geladenheid van *Een zonsopgang* naast de slappe inhoudsloze nieuwstermen uit *De dood van de krijgsman*. Ondanks de restricties die ik in het begin maakte, is Hugo Raes een belangrijk schrijver.

R. DE LA RIE

*) *Hugo Raes: Bankroet van een charmeur* (LRP 242, De Bezige Bij, Amsterdam 1967; f 6,50)

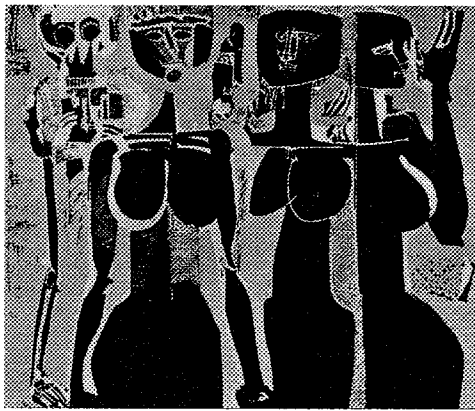
**) *Hugo Raes: De lotgevallen* (LRP 276, De Bezige Bij, Amsterdam 1968; f 9,50)

Het probleem van de dood (2)

DE voorstelling van een ziel die buiten en zonder lichaam zou kunnen leven, omdat ze uit zichzelf vorm en gedaante zou hebben (de spiritisten met name hechten zozeer aan die vorm, dat ze hem fotograferen kunnen, naar ze zeggen), de gedachte, dat de ziel derhalve op zichzelf een 'ding' zou zijn slechts gevolg van een onwijsgerig en oppervlakkig materialisme. Immers wie nadenkt over de ziel, over ons bewustzijn, als associatie van gevoelens, gewaarwordingen en waarnemingen, voorstellingen en begrippen, weet dat de ziel op zichzelf niet-stoffelijk zijn kan. In ons bewustzijn leeft ook niet het heelal, maar de voorstelling daarvan. Wie niet vermogt in te zien, dat derhalve het bewustzijn zelf geen 'ding' kan zijn, geen voorwerp, late het aan anderen over dergelijke problemen te overdenken. Zij, de onsterfelijkheids-aanhangers, komen niet verder dan het primitieve geloof, dat de ziel evengoed een zelfstandigheid zou zijn als het lichaam. En daaraan ontleen zij dan het recht, anderen voor 'materialisten' te houden en als zodanig te veroordelen.

DE zaak is, dat juist wij overtuigd zijn van het niet-materiële der ziel, welke juist daarom (onderscheiden, maar ongescheiden) aan het lichaam is gebonden. Geen gedachte zonder hersenwerking, geen gevoel zonder zenuwen, geen gehoor zonder trillingen der stof. Kortom de voorwaarde voor geestelijke activiteit is... stoffelijke. Maar juist daarom *onderscheiden* we beide. Wat de ene mens als gedachteervaart, zal de veronderstelde buitenstaander als energie der hersenen waarnemen; wat voor het subject pijn is, kan voor de objectieve waarnemer een wonde wezen, en kleurgewaarwording zal zonder materiële trilling niet zijn. Maar steeds weer komt *deze* grondwaarheid tot uiting: geestelijke en stoffelijke activiteit lopen parallel, zijn zonder elkander niet te denken, zijn twee zijden van ene zelfde werkelijkheid. Dat is de waarheid van het monisme, en daarbij is vooropgesteld, dat de mens een eenheid is, ook als hij op tweeërlei wijzen verschijnt als lichaam en als geest. Het is voor ons dodel zelfs niet van doorslaggevende betekenis, of men zich hierbij plaatst op de basis van het materialistische of psychische monisme. In beide gevallen wordt de mens gezien als tijdelijke verschijningsvorm van *éne* werkelijkheid, als sterfelijk, als persoonlijk-vergankelijk. Men kan zeggen: de mens is stoffelijk, doch wordt zich door zijn geest bewust. Het bewustzijn kent en overdenkt het Zijn en herkent het als stof of energie. Dat is de stelling der materialistische monisten. Men kan echter ook menen, dat de mens een psychische eenheid is in de eerste plaats, welke met zijn geest heel de wereld omvat, zodat die wereld onze voorstelling is. Doch dat deze mens als lichaam en stof verschijnt. *In beide gevallen zijn lichaam en ziel één, zijn ze verschijningsvormen van elkander*, is de tweeledigheid maar schijn en is de dood van het lichaam ook de dood van de ziel en omgekeerd.

WIJ beweren niet, dat deze waarheid gemakkelijk te doorgronden valt, doch wel dat zij op grond der ervaring de enig-aanvaardbare en voor de hand-liggende is. Heel het leven getuigt van deze wezenseenheid van lichaam en ziel, van het monisme. Dit echter houdt ook in, dat het kind wel wordt geboren met de ver-

De drie Gratiën en de Dood

mogens, een ziel te ontwikkelen, doch niet met een ziel. Ja, de ganse opvoeding veronderstelt, dat het bewustzijn gaandeweg wordt gekweekt. Naarmate het kind ouder wordt en groeit, vormt zich de kinderziel. Nooit bleek duidelijker de samenhang van lichaam en ziel dan op dit terrein. Dan echter heeft de ziel een begin, zo goed als het lichaam, ja gelijk met dat lichaam. Waarom aan te nemen, dat die nauwe band zou worden verbroken bij de dood, indien hij bij de geboorte aanwezig was? Veeleer ligt het voor de hand, dat lichaam en ziel elkander onvoorwaardelijk nodig hebben, elkaars bestaansvoorwaarden zijn, en dat de dood van de één de ondergang van de ander moet zijn. Wat overigens te denken van een ziel, die kennelijk wel haar begin in de tijd heeft, en niet haar einde in de tijd hebben zou? Wat eeuwig is, kan geen begin of einde bezitten. De ziel begint kennelijk bij de geboorte, de gehele opvoedkunde is op dat feit gebaseerd. Moet men dan soms gaan geloven aan een eeuwigheid met een begin, als dat wonderdouw waarvan Multatuli sprak en dat maar één einde had?

HET is om deze redenen dat wij het geloof aan de onsterfelijkheid afwijzen. Men zou er meerdere aan kunnen toevoegen. Het is ongerijmd, dat de mens, tijdelijke, geboren verschijningsvormen van het leven (dat in zijn algemeenheid betrekkelijk duurzaam is) niet zou ondergaan, alsof hij de totaliteit en eeuwigheid zelf was. Indien ooit nog iets van hem bleef, terwijl zijn zintuigen en hersenen zijn verteerd, zou dat overgeblevene toch geen enkel contact meer hebben met de werkelijkheid, met andere woorden het zou zich niet persoonlijk-bewust zijn. En de spiritistische fantasieën van een geest die zou kunnen kloppen zonder gebeente, of kracht zou kunnen uiten zonder spieren, laten we voor wat ze zijn: voorstellingen gewekt door levende mensen. En zo hier al geesten in het spel zijn, dan geesten van vlees en bloed, die trouwens nooit meer wijsheid hebben onthuld dan er in de aanwezige levenden aanwezig blijkt te zijn.

Wat is onsterfelijkheid?

INDIEN men betrekkelijkerwijze van onsterfelijkheid spreekt, dan kan zij slechts in zekere mate gelden voor elementen van onze persoonlijkheid, nooit voor deze persoonlijkheid zelf. Materieel zijn wij opgebouwd uit cellen en deze uit moleculen en atomen, welke laatste

niet vergaan, doch bij de ontbinding het proces der stofwisseling voortzetten. Het lichaam verbindt en ontbindt zich tot en uit zijn kleinste delen, en deze zijn onvergankelijk. Zo ook kan de mens voortleven in zijn kinderen, in een andere persoonlijkheid dus voortbestaan, niet als persoon echter. Geestelijk kan hij voortleven in de geest van anderen, door zijn daden, zijn gedachten, zijn werk. In *die* zin leeft iemand nog, zolang een ander aan hem denkt en hem zich voorstelt: grondgedachte van een roman van Jules Romains 'Histoire d'un homme'. De alverbondenheid van al wat bestaat kan aldus ook in de natuurmystiek beleiden worden. Dichters hebben aldus gemijmerd over het voortleven, en A. E. van Collem heeft in zijn bundel 'God' het volgende gedicht opgedragen aan de Natuur, die hij als een Godheid eert omdat hij uit Haar is voortgekomen en tot haar weerkeert, om in steeds andere vorm te herrijzen:

*'De dood omvangt mij en zijn hand begint
Terwijl hij heeft uiteengenomen mijn gebeent'
Vermalen en vervormd met tanden van
Een duizendpotige gediert', dat hij riep op
Uit aarde schoot - de dood begint opnieuw
Aan mijn geboort'. - Wellicht een plant kruip ik
Uit zijn omhelzingen en maak mij op
Met fijne takken naar het veilig licht
En word bezocht door 't gonzend volk der
luchten -.*
Wellicht word ik een vrucht, die 't zoet
behoudt

*En uitplant in de man, die zij bemint
Met kus of ogenglinstering, gebaar
Van milde tederheid, die in hem wekt
Een vrome hartstocht en het trillend spel,
Waaruit geboren wordt de nieuwe mens -.*

*Wellicht ben ik niet waard, dat er ontsta
Uit mij de nieuwe mens, en lig in diepe laag
Van sloot of poel, tot ik geheel ontbind,
En weder waardig word gekeurd, een vlok
Een lijn, een stip, een kleur, een vleug, een
zucht
Een klank te zijn in het orkest, dat speelt
Van duizend instrumenten af, het lied
de hymenaios van het nieuwe leven.*

*Het liefste werd ik een boom, o Dood, bezocht
Door wezens die mij toen ik mens was, meden,
En die nu luisteren het takgeruis
En 't beven van mijn blad, waaruit het zingt:*

*Alles van U en niets van mij,
Wat ik bezit, heb ik uit U ontvangen,
Van Uwe hymnen maakte ik de zangen,
Alles van U en niets van mij...*

*Kan dit zo zijn, Natuur en geeft gij mij
Wanneer ik niet meer zijn zal, dit geleide?*

Zo zingt de dichter, overtuigd zijner sterfelijkheid, nochtans van zijn verbondenheid met het Al.

Radiolezing

HILVERSUM II

Zondag, 31 augustus 1969, 9.45-10.00 uur:
Dick Scherpenzeel: 'Andere mensen'.

Televisieuitzending

NEDERLAND I

Maandag, 8 september 1969, 22.15 uur: 'Gezag
in geding', regie: Han Meyer.

Rekenschap

HET maartnummer van de 16e jaargang van *Rekenschap* opent met de tekst van de inleiding, die prof. Markovic hield op de studiedag van Socrates in november '68. Uit deze inleiding De ontwikkeling van de democratie in Oost-Europa is de lezer getuige van de soms grootse en dramatische pogingen, die de Joegoslavische leiders doen om de communistische ideologie en de uit haar voortvloeiende bureaucratie en onvrijheid om te zetten in een stelsel, waarin 'vrijheid, recht en waardigheid' zullen heersen en waar werkelijke medezeggingschap zal komen. Het is een hoogst interessant stuk waardoor men kennis kan nemen van de problemen waar Joegoslavië voor staat.

DE tekst van de andere inleiding, gehouden op die studiedag door prof. Schaper, getiteld *De ontwikkeling van de democratie in West-Europa* werd eveneens in *Rekenschap* gepubliceerd. Een kritische bezinning op de Westerse democratie en de uitwerking van de essentiële verschillen in de beide democratische stelsels – participatie tegenover garantie van vrijheden – maakt de lezing van beide inleidingen meer dan interessant, omdat nog vaag en onuitgewerkt maar onmiskenbaar een weg zichtbaar wordt van verzoening tussen oost en west, omdat het westerse begrip van de menselijke waardigheid meer invloed krijgt in het oosten, m.a.w. dat de dogmatiek verzwakt.

PSZISKO JACOBS deelt een aantal opvattingen en ideeën mee van de Poolse filosoof Adam Schaff, die aantonen, dat overal in het oosten, de ideologen zich grondig bezinnen op de kritiek op de dogma's van het communisme. Dr. D. W. Fokkema, kenner van de Chinese cultuur, in 't bijzonder van die van de laatste eeuw, schreef een belangwekkend stuk over *De mens in het denken van Mao Tse-tung*. Vooral de rol van het verleden van China in verband met Mao's toekomstvisie en strijd met de volstrekte verwerping van de klassieken geeft inzicht in de culturele revolutie en de pogingen om een geheel nieuw type mens in korte tijd te scheppen. Er is, bij mijn weten, nooit een stroming geweest in de wereld, die zo de nadruk heeft gelegd op de wilskracht van de mens. 'Of het maoïstische mensentype levensvatbaar is, valt echter moeilijk te voorspellen', zegt de schr. van het artikel.

P. KRUG schreef een lang en van veel kennis der lectuur getuigend artikel, *Wijsbegeerte, mensbeeld en maatschappij in Oost-Europa*, maar het stuk geeft teveel aan informatie, namen en ideeën zonder tot een eenheid gekomen te zijn.

IN het voorgaande nummer van het tijdschrift stond een heftige kritiek van de bioloog J. Reddingius, De humanist en zijn hondje, op de wijze waarop J. P. van Praag in verschillende publicaties om was gesprongen met biologische begrippen omtrent verschillen en overeenkomsten tussen mens en dier. In het nummer, dat ik bespreek, beantwoordt Van Praag deze kritiek, volgens mij – een leek in de biologie – zo, dat Reddingius' hondje er geen brood van zal lusten.

Het nummer eindigt met de vaste rubriek van Spigt, *Notities van een lezer*, die schrijft over Rembrandt, Erasmus, Thomas Manse en Theodor Adorno. Ik geloof niet, dat Spigt zijn uit-

stekende rubriek een dienst bewijst door er gewoon wat moppen in te vertellen, hoe goed ook de kwaliteit van anecdote en verteller. Ik pleit niet voor litteratuur in geklede jas maar ze passen er niet in en de auteur weet meer dan voldoende anecdoten van schrijvers, als hij de rubriek wat wil opkloppen.

HET juninummer opent, op de omslag, met een definitie van humanisme, geformuleerd door Paul Kurtz. De heldere formulering eindigt als volgt: 'Wat hedendaagse humanisten gemeen hebben is het engagement voor de mens, een geloof dat zedelijke waarden ontgaan moeten worden van het omhulsel van het theologische dogma en een overtuiging dat onze morele idealen voortdurend opnieuw onderzocht moeten worden en veranderd in het licht van de eisen van het ogenblik en van sociale eisen'. Dan volgt een foto van een oude, intelligente en tragische man. Ik vermoed, dat het Jacques Kohn is, over wie het sublieme verhaal van J. B. Singer gaat, *Een vriend van Kafka*, maar zeker is dat niet – het kan ook Singer voorstellen – en in ieder geval had vermeld moeten worden wie het portret voorstelt. Het verhaal van Singer – voorzover ik kan nagaan zonder het origineel, heel goed vertaald door mevr. Klein-von Baumhauer – is overweldigend goed. Zijn schrijftant knoopt aan bij de beste vertellers, o.a. Tsjechov, de Maupassant, Carmiggelt, Buber. Spigt vertelt interessante bijzonderheden over Singer in een kort artikel *Over een oorsprong van zijn verteltrant*.

P. KRUG deelt, in het kort, iets mee over de middeleeuwse vaganten – zwerfende intellectuelen, bohémien – naar aanleiding van de vertaling van een boek van Helen Waddell, *The wandering scholars*, in de aulareeks verschenen. Vier van de beroemde *Carmina Burana*, in de vertaling van Mr. W. van Elden werden aan de

bespreking toegevoegd. Zij zijn gekozen uit een bloemlezing van de *Carmina*, bij Boucher enkele jaren geleden verschenen.

Het is voor Pszisko Jacobs erg ongelukkig, dat zijn jeugdherinnering *Onvoltooid verleden tijd*, een creatief stuk proza, in hetzelfde nummer staat als het verhaal van Singer. Onwillekeurig vergelijkt men. Een goed schilderij van een tweede of derderangsschilder moet men niet naast de *Staalmeesters* hangen. Afgescheiden daarvan is het, in mijn ogen, geen sterke novelle omdat gebalanceerd wordt tussen een zuivere, retrospectieve innerlijke monoloog en een traditionele objectieve verteltrant.

J. C. v. d. Waals schreef een lang artikel, als een inleiding voor de komende tentoonstelling, over Rembrandt. Het essay heet *Vader en zoon bij Rembrandt. Tekenaar van het menselijk tekort*. Het stuk is een bewijs, dat de schr. de literatuur over R. (oud en nieuw) bestudeerd heeft, dat hij een persoonlijk oordeel heeft over de schilder en over de auteurs over hem en dat hij veel en aandachtig gekeken heeft. Het is jammer, dat de auteur het stuk niet heeft laten nazien op de stijl. Herhaaldelijk staat er het omgekeerde van wat bedoeld werd. Ik vond de stijl zo storend, dat ik deze schoolmeesterachtige opmerking plaats. De schrijver heeft zijn eigen serieuze werk geschaad door zijn uitdrukkingwijze. Fraaie Rembrandt-illustraties maken het hoofdthema duidelijk.

SPIGT besluit het nummer met zijn *Notities van een lezer* en spreekt daarin over een uitgave van drie verhalen van Stendhal in vertaling, over de vertaling door Kummer (een prestatie, alleen te vergelijken met een vertaling van Joyce) van de *Reis naar het einde van de nacht* van Céline, over *Gallische Facetten*, essays van Vestdijk en een alleraardigst, luchtig stuk, historisch, over het beeld van Erasmus in Rotterdam. Zijn notities eindigen met een fijnzinnige beschouwing over het boek van Schlumberger over Madeleine en André Gide. Je keel wordt dichtgeknepen over zoveel noodlottige tragiek en peilloos verdriet in de verhouding van deze mensen. Eindeloos is het lijden geweest dat zij elkaar moesten aandoen door hun zo zijn.

H. B.

REDACTIE-WIJZIGING

DIT is het laatste nummer van *Mens en Wereld*, dat verschijnt onder mijn redactie. Het was altijd de bedoeling geweest dat ik voor slechts enige jaren zou optreden als 'interim-redacteur'. Dat ik midden in een jaargang mijn taak overdraag aan Casper Vogel (aan de lezer bekend als auteur van de uitnemende filmrubriek) heeft drie oorzaken: 1. het Humanistisch Verbond heeft verscheidene intelligente jonge mensen aangetrokken voor de algemene voorlichting, en één van hen (C. Vogel) kon worden belast met de redactie van *Mens en Wereld*. 2. dit kwam mij goed te pas, o.a. in verband met verlenging van een leeropdracht aan de Universiteit van Amsterdam. 3. het nieuwe Hoofdbestuur bereidt een reorganisatie voor (die het zo snel mogelijk wil doorvoeren) van de publiciteitsorganen, waarbij allereerst de nieuwe staf betrokken is.

Ik heb *Mens en Wereld* beschouwd als het orgaan van en voor de leden van het Verbond, van wie ik er één ben. Met genoegen en belangstelling heb ik daarom de redactie waargenomen. Van een 'afscheid' is nauwelijks sprake. Ik heb voorheen meegewerkt aan publicaties van het Verbond en hoop dit naar vermogen en behoefte te blijven doen. De inhoud van *Mens en Wereld* is overwegend samengesteld door de leden en dit zal stellig zo blijven.

CONSTANDSE

De Vlaminck

IK denk er ZO over

BEDORVEN LEVENSSFEER

EEN dezer dagen las ik uw artikel 'De vervuiling van onze levenssfeer' ('Mens en Wereld' van 19 juli 1969). In verband met een zekere onzorgvuldigheid in het trekken van conclusies in dit artikel zou ik gaarne enige opmerkingen willen maken. 1e. Het spuien van benzine- en andere dampen, de vervaardiging van opwekkende of verdovende middelen en de bestrijding van plantenziekten, insecten of bacteriën worden in één adem genoemd als zijnde factoren, die met het najagen van steeds meer comfort met een toenemend aantal verbruiksgoederen zouden samenhangen. 2e. Dat dit streven heilloos is wordt vervolgens ten sterkste gesuggereerd door het opsommen van de waarschuwingen (lees: 'straffen'), die volgden op het toepassen van deze kunstmiddelen: Softenon-verminkingen, ademhalingsstoornissen door luchtverontreiniging, toevoeging van fluor aan het drinkwater(?), verstoring van de natuur door DDT en vergiftiging van het Rijnwater. 3e. De remedie zou vooral gelegen zijn in een verplaatsing van de industrialisering naar technisch achtergebleven gebieden, gepaard gaande met een grondige mentaliteitsverandering.

ENIGE incoherentie in dit betoog is niet te miskennen. In de eerste plaats kan t.a.v. geneesmiddelen (voor mens en plant) en insecticiden moeilijk volgehouden worden, dat hun gebruik in het algemeen het 'najagen van meer comfort' beoogt. Voedselproductie, het tegengaan van ziekte en menselijk lijden kunnen uit ons leven (al of niet 'comfortabel') niet weggedacht worden. Het 'beperken van de wedloop van de welvarende volken' tot het vergaren van althans deze verbruiksgoederen lijkt geen redelijk doel te dienen. Evenmin zou een toenemende productie ervan in achtergebleven gebieden de gevreesde schadelijke nevenwerkingen doen afnemen. Integendeel, deze nevenwerkingen zouden dan ook in dië gebieden gaan optreden. In werkelijkheid kan de bestrijding van dergelijke nevenwerkingen natuurlijk slechts aangepakt worden langs de weg van een voortdurende toetsing van de betrokken middelen op veiligheid.

IN de tweede plaats zou ik van de vele ademhalingsstoornissen, die te wijten zouden zijn aan de luchtvervuiling, er slechts met moeite enige weten te noemen. Een uitzondering moet gemaakt worden voor één – en dan veelal fatale – stoornis der luchtwegen, die alleen al in Nederland jaarlijks enkele duizenden doden eist. Doch de factor die voor het longcarcinoom in de eerste plaats verantwoordelijk is, het roken van sigaretten, wordt in uw waarschuwingen tegen de vervuiling van onze levenssfeer zelfs niet genoemd. Alleen al met het staken der rookgewoonte zouden meer mensenlevens gebaat zijn dan met het tegengaan van het welvaartsstreven, dat door u wordt gepropageerd. Een aanzienlijk minder grondige verandering der mentaliteit dan die, welke door u wordt voorgestaan, zou daarvoor reeds toereikend zijn.

NIET alleen wegens de omslachtigheid der remedie, terwijl eenvoudiger middelen meer effect zouden hebben, doch ook vanwege de morele implicaties die u aan het streven naar meer welvaart en aan het gebruik van meer 'kunstmiddelen' toekent, verbaast uw betoog me. Is de 'steeds kunstmatiger inrichting van het leven', waarvoor allerlei verontschuldiging zouden zijn aangevoerd, inderdaad een zaak van schuld,

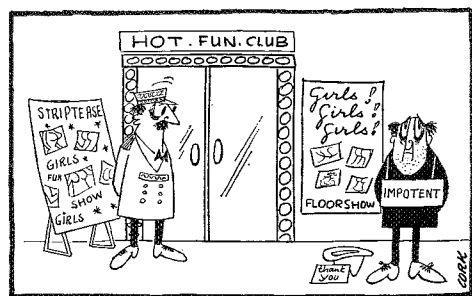
die noodzakelijkerwijs tot de 'straf' in de vorm van de door u genoemde waarschuwingen moest leiden? Deze moraliserende strekking doet enigszins onhumanistisch aan, en herinnert aan enkele zeer orthodox-christelijke groeperingen, die kunstmiddelen zoals vaccinatie verwerpen, omdat ziekte een door God gewild gebeuren zou zijn waartegen de mens zich niet mag verzetten.

IS de gehele geschiedenis der mensheid niet gekenmerkt door een toenemend gebruik van kunstmiddelen? Veelal aanvaarden humanisten juist de menselijke mogelijkheden, ook op het gebied van wetenschap en techniek; voorzorgsmaatregelen tegen eventuele schadelijke nevenomstandigheden maken daarvan slechts een vanzelfsprekend onderdeel uit. Een volkomen andere vraag, die met het bovenstaande niet verward mag worden, is of niet ook de arme volken hun aandeel in de welvaart verdienen. Deze vraag kan slechts bevestigend beantwoord worden. Het lijkt mij dat dit niet gemotiveerd kan worden of behoeft te worden door te wijzen op de luchtverontreiniging of op de schadelijke nevenwerkingen van geneesmiddelen en insecticiden, of door het westers welvaartsstreven als zodanig verwerpelijk te achten.

N. F. VOGEL

CHRISTUS KONING

BIJGAAND doe ik u een circulaire toekomen van de 'Stichting Switser's Jongensstad Brasil', waaruit duidelijk blijkt, dat er aan de verzorging van de jeugd in het R.K. Brazilië nogal wat ontbreekt. Er wordt hulp gevraagd voor de vele Braziliaanse zwervende en stelende kinderen. Voorts haalde ik uit een artikel in 'Vrij Nederland' d.d. 19 dezer de volgende ontboezeming van de ex-inbreker Lou Mooten. De interviewer: 'Maar zoveel onderwereld zal een provincieplaats als Heerlen toch niet hebben?' (L.M.) 'dat zou je wel eens aardig kunnen tegenvallen', zegt Lou Mooten, met het gezicht van iemand die een stokpaardje bestijgt. 'Sinds die fijn-katholieke minister Luns hier Afcent naar toe heeft gehaald, is het hele zuiden veranderd in één drijvende hoerekast. Je moet 's avonds eens voor de aardigheid gaan kijken in de Bonanza of in de San Tropez: niks als negers. Het is hier helemaal aan het verwilderen. Heerlen is één grote zwijnestal geworden, net als Amsterdam. Om 11 uur, half 12 zie je die blanke meiden van 15, 16 jaar nog over straat lopen in hun minirokken. Als ze op een stoepie stappen, dan kun je ze recht in het kruis van hun broek kijken. En die meiden paraderen zomaar met negers over straat. Ik weet niet hoe het komt,

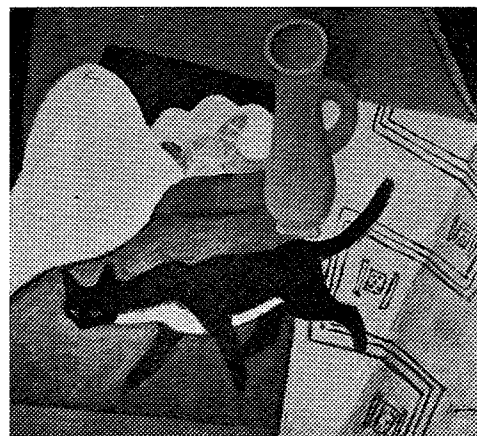
maar ze hebben alleen maar interesse in Turken, in Marokkanen en in die vieze roetmoppen. Ik heb kinderen van 14, 15 jaar in een auto met 3, 4 negers zien stappen. Dat leeft maar raak. Dat is dan dat fijn-katholieke zuiden'.

Als we de emotionaliteit en rassendiscriminatie uit deze ontboezeming lichten, blijft er genoeg over, dat toch niet thuishoort in Limburg, het land waar Christus Koning is. Een dezer dagen las ik in een ingezonden stuk (nog wel in 'De Telegraaf'), waarin melding werd gemaakt van de Spaanse bordelen, die niet enkel door vrijgezellen bezocht worden.

Zou de 'heilige' Vader hier niet een eind aan willen maken in plaats van zich te bemoeien met het privéleven (celibaat, pil, echtscheiding) van zijn onderdanen? Als dat inderdaad het geval was, zou ik er minder bezwaar tegen hebben, dat het H.V. zo vaak en graag samenwerkt met de R.K. Kerk.

J. TROMP

(En Amsterdam dan? Dat ligt met zijn Wallen toch niet in het land van Christus Koning? Red.)

PER Vliegtuig NAAR HET IHEU CONGRES IN BOSTON

ZOALS wij in Mens & Wereld van 28 juni al meedeelden, houdt de International Humanist and Ethical Union volgend jaar haar vijfde wereldcongres in de Verenigde Staten. Voor nadere informatie verwijzen wij u naar het betreffende nummer van Mens & Wereld.

WIJ deelden u toen ook mee, dat de IHEU tracht voldoende belangstellenden voor een chartervlucht te vinden, zodat men in plaats van de normale prijs f 1600,- à f 1900,- voor een jaarretour of f 1200,- voor een 21-daags retour, slechts f 600,- betaalt voor de vliegreis van Amsterdam naar Boston en terug van New York naar Amsterdam. Eind juni was het aantal belangstellenden 58, thans zijn het er reeds 81. Mocht u ook belangstelling hebben, meldt u dan snel bij de IHEU, Postbus 114, Utrecht. U voorkomt daarmee, dat u bij een te grote belangstelling achter het net vist, terwijl een late aanmelding zou kunnen betekenen dat de IHEU gedwongen wordt van haar voornemen af te zien, omdat op de sluitingsdatum – ruim een half jaar voor het congres! – niet genoeg reacties binnen zijn.

Op 17 mei i.l. werd Prof. Dr. J. P. van Praag, bij zijn afscheid als voorzitter van het Humanistisch Verbond, een boek aangeboden, dat als titel draagt

De dag ligt nog voor ons

Een aantal vooraanstaande humanisten in binnen- en buitenland verleenden hieraan hun medewerking door hun bijdragen. De buitenlandse artikelen zijn in het nederlands vertaald.

Dit boek is nu ook beschikbaar voor onze lezers. Gebonden f 14,90; ingenaaid f 11,90; 214 blz.

Bestellingen uitsluitend door storting of overschrijving op postrekening 58 t.n.v. 'De Humanistische Pers' Utrecht.

ANNONCES

Ds. Joh. P. van Mullem, Baflo (Gr.)
05950-27 47. Lezingen over: I **Fu-**
turologie (toekomst van sex, zede en
geloof); II **Religie** in het humanis-
me.

Gezond natuurlijk leven is vegetarisch leven. Een gezaghebbend oordeel over de modernste stromingen op voedingsgebied vindt u in de 'Vegetarische Bode'. Een proefabonnement voor zes nummers ad f 2,50 zal u hiervan overtuigen.

Administratie: Admiraal de Ruijterweg 236 huis, Amsterdam W 2, postgiro 9266.

INDEX-CIJFERS

van de kosten van het levensonderhoud voor gezinnen van hoofd- en handarbeiders (exclusief sociale lasten) volgens opgave van het Centraal Bureau voor de Statistiek.

1958	117	
1959	118	stijging 0,85 %
1960	121	„ 2,54 %
1961	123	„ 1,65 %
1962	127	„ 3,25 %
1963	132	„ 3,94 %
1964	140	„ 6,06 %
1965	147	„ 5,00 %
1966	156	„ 6,12 %
1967	161	„ 3,21 %
1968	167	„ 3,73 %
1969	?	

Omdat „Aurora” het kapitaal van alle op Index-Benaderingsvoorwaarden gesloten verzekeringen met de bovengenoemde percentages heeft verhoogd, hebben de verzekerde bedragen hun koopkracht behouden.

Hoe gaat dit verder?

In de brochure „Index-Benadering, Hoe en Waarom” wordt verteld op welke wijze „Aurora” haar verzekerden een zoveel mogelijk waardevaste levensverzekering biedt.

N.V. LEVENSVZERKERING-MAATSCHAPPIJ

Aurora

Nachtwachtlaan 20, Postbus 9200 Amsterdam - Telefoon 78 33 55

Geld voor hoge rekeningen?

AMRO-Lening

(voorbeeld: f 3500.- lost u af in 18 x f 213.67
of 24 x f 165.71)

Geld voor een kostbare studie?

AMRO-Lening

(voorbeeld: f 1500.- lost u af in 18 x f 92.33
of 24 x f 71.83)

Geld voor de verhuizing?

AMRO-Lening

(voorbeeld: f 4000.- lost u af in 18 x f 244.20
of 24 x f 189.39)

Geld voor u:

AMRO-Lening

Elk bedrag tussen f 700.- en f 10.000.-

Coupon

Wilt u een folder met alle inlichtingen?
Stuur dan deze coupon in een envelop aan:
AMRO Bank, Antwoordnr 441, Amsterdam.

Naam _____

Adres _____

Plaats _____

Plak geen postzegel, die is voor
rekening van de

AMSTERDAM-ROTTERDAM BANK

